

KATALÓGUS-HASZNÁLATI VIZSGÁLATOK

Irodalmi áttekintés

DÉRI Miklósné

A katalógus funkciójának, szerkesztési problémáinak vizsgálata majdnem egyidős magával a katalógussal. Feladatát akkor látja el legjobban, ha úgy szerkesztik, hogy a legegyszerűbben és a leggyorsabban nyomra vezesse a keresőt. Csak az utóbbi évtizedekben kezdték el tanulmányozni azonban, hogy hogyan használják a katalógust? Pedig az olvasó szükségletének megismerése nélkül nem lehet gazdaságosan szerkeszteni. Az egyes szabályok által hajtott haszon leméréséhez, a szabály végrehajtási költségeinek megállapításához analitikus katalógus-használati statisztikára lenne szükség. Ettől azonban még távol állunk. Bár számos tanulmány már foglalkozott a katalógus használatával, következtetéseiket legtöbbször önelemzéssel és nem objektív vizsgálatok segítségével nyerik.

E vizsgálatok fontosságára a szakirodalomban a legnyomatékosabban Piercey, a Library Resources and Technical Services szerkesztője hívta fel a figyelmet. Sokat beszéltek arról, hogy mire van szükség és mit akar a referenz-könyvtáros, írta. Jobb, ha a katalógizáló egyszer megcsinál valamit, mint ha a referenzesnek mindig újból és újból át kell néznie az anyagot. De tényleg újból és újból át kell néznie, vagy csak egyszer egy évben, vagy esetleg csak 5 évenként? Ahány ember, annyiféle vélemény. Itt az ideje, hogy a vélemények helyett tényeket ismerjünk. A katalógust egyszerűsíteni csak akkor lehet, ha tudjuk, hogy az olvasó melyik melléklapot nem használja, melyek azok az adatok, amelyekre nincs szüksége - szögezte le Piercey.

Sokan igyekeztek számszerű adatok segítségével megállapítani a katalógus hasznosságát; a kapott eredmények azonban eltérőek, a javaslatokat csak erős

kritikával fogadhatjuk el. A vizsgálatok összeegyeztetésének, tulmenően az alkalmazott módszerek szubjektivitásától, objektív nehézségei is vannak:

1. A katalógus használói közti különbség: különféle célból keresnek a katalógusban, más típusu anyagra van szükségük, különféle információs forrásokból merítenek. A legtöbb vizsgálat csupán a használók egy csoportjával, az olvasókkal foglalkozott; csak kevés terjedt ki a könyvtárosok igényeinek felmérésére. Az olvasó igénye, katalógus-használati módszere függ iskolázottságától, irodalmi tájékozottságától, témájától és nem utolsó sorban a katalógus kezelésében való jártasságától.

2. Az egyes könyvtárak különféle adottságai: a könyvtárat meghatározó tényezők között szerepel az állomány nagysága, a gyűjtőkör, milyen katalógussal rendelkezik a könyvtár, kik látogatják?

Noha nehéz a felméréseket összehasonlítani, mégis vizsgáljuk meg az idevonatkozó szakirodalom legfontosabb és legjellemzőbb tanulmányait és kiséréljük meg ezeket a lehetőségekhez képest közös nevezőre hozni, a kapott eredményeket összeegyeztetni.

A VIZSGÁLT KÖNYVTÁRAK ÉS HASZNÁLÓIK

Az ismertetett munkáknak körülbelül kétharmada egyetemi könyvtárak katalógusaival foglalkozott. Csak két kutató vizsgált egyidejűleg különféle típusu könyvtárakat (Jackson 39, Piggott 150 könyvtárban gyűjtötte össze adatait.) Penelosa ugyan egyetemi és közművelődési könyvtárak katalógus-használatát is felmérte, de mindkettőnél csupán az egyetemi hallgatók szokásait kutatta. Kerr oktatók katalógus-használati szokásait igyekezett felderíteni. A többi tanulmány közművelődési, tudományos és szakkönyvtárak katalógus-használatát vizsgálta.

A VIZSGÁLAT TÁRGYA

A célkitűzések igen eltérőek. A legátfogóbb Jacksoné: célja annak megállapítása volt, hogy milyen kérdéssel fordulnak a katalógushoz használói és hogyan tesz ennek a katalógus eleget. Közben természetesen olyan részproblémákat is érintett, amelyek más felmérések központi célját képezték.

A legtöbb tanulmány arra várt választ, hogy az olvasó miért használja a katalógust (meghatározott munkát keres-e benne, vagy egy bizonyos tárgykörrel foglalkozó anyagot), megtalálja-e a keresett könyvet a katalógusban; ha igen, milyen katalóguslapok segítségével, ha nem, miért nem, mi okozza a legtöbb hibaforrást? Adatokat gyűjtöttek a leíró és a szakkatalógus használata közti különbségről, a melléklapok jelentőségéről, a címfelvételben szereplő adatok hasz-

nosságáról, a szaktudósok, főiskolások és egyéb olvasórétegek katalógus-használata közt mutatkozó eltérésekről.

Néhány vizsgálat speciális helyi problémákat óhajtott feltárni, Kenney azt kutatta, hogy az International Labour Office-ban használatos kétféle katalógus rendszer közül melyik elégíti ki jobban az igényeket? (Az ILO-ban nincs egységes katalógus a könyvállományról: a felvételek egyrésze az ILO helyileg is szétszórót intézeteiben található.) Lényegében hasonló célja volt a denveri egyetemi hallgatók körében végzett vizsgálatnak is: összehasonlították a Mary Reed Library osztott katalógusának használatát a Public Library szótár katalógusával. Tate azt akarta megállapítani, hogy az olvasók a keresett munkát a Lubtzky-féle szabályzat értelmében szerkesztett katalógus főlappal segítségével könnyebben, illetve gyorsabban találják-e meg, mint az ALA-kód alapján szerkesztett katalógusban? Bár vizsgálatunk szempontjából az utóbbi 3 tanulmány főcélkitűzései érdektelenek, felméréseik eredményei a különféle katalóguslapok hasznossága, a téves keresések hibaforrásainak okai, az egyes olvasó-rétegek katalógus-használati szokásai stb.) felhasználhatók.

VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Az eredmények általánosításának egyik legfőbb nehézsége a vizsgálati módszerek különbségében, szubjektivitásában rejlik. Az értékelés objektivitását kétséssé teszi továbbá az is, hogy a tanulmányok - csekély kivételtől eltekintve - igen kis anyagot dolgoztak fel.

A legtöbb felmérés kérdőíves módszeren alapult. Egyes kérdőíveken csupán az olvasók véleményét gyűjtötték egybe (pl. Acker); az így nyert adatok a legkevésbé megbízhatóak és igen nehéz összehasonlítani őket. A kérdőívek másik csoportját előre kódolt válaszokkal látták el. (Pl. annak vizsgálatakor, hogy miért nem találta meg a használó a keresett könyvet a katalógusban, felsorolták a feltételezett okokat is. Ezek közül kellett az olvasónak a megfelelőt kiválasztania.)

Az interjú módszert is többféleképpen alkalmazták. A kötetlen beszélgetésekkel csak véleményeket sikerült összegyűjteni (Haygood, Miller). Irwin azt akarta megállapítani, hogy miért használják a katalógust és milyen katalóguslapok segítségével találják meg a keresett könyvet; 240 olvasótól megkérdezte, hogy cím, szerző, tárgy alapján keres-e a katalógusban, böngészik-e csupán, vagy egyebet keres? Az a módszer, amelyik ugyanazt a 4-5 kérdést teszi fel az összes kísérleti személynek csak szűk területre vonatkozó vizsgálat elvégzésére alkalmas.

A nagyobb igényű vizsgálatoknál az interjúk formanyomtatványon alapultak.

A legtöbb adatot Jackson felmérése ölelte fel: 12 hét alatt kb. 5700 interjú végeztek 39 könyvtárban. A könyvtárak között szerepelt egyetemi, főiskolai, közmívelődési és szakkönyvtár, de nem volt ifjúsági és gyermekkönyvtár. A kérdezők megfigyelték az olvasók magatartását, amíg egyedül kerestek. Csak akkor segítettek neki, ha erre felszólították, vagy ha látták, hogy az olvasó elmenne anélkül, hogy talált volna valamit. A nyert adatokat lyukkártyákra vitték át és gépi úton dolgozták fel. Sok interjúvoló a kérdőív hátlapjára kiegészítő adatokat jegyzett fel, ezeket azonban csupán egyénileg lehetett analizálni.

Kérdőíven alapuló interjú folytattak az előzőekben említett denveri egyetemi hallgatókkal is. Fél hónapon keresztül kérdezték ki a Mary Reed, valamint a Public Library 100-100 olvasóját. A beszélgetés előtt itt is megfigyelték az olvasó magatartását. Az alábbi nagyobb témacsoportokat jegyezték fel:

Milyen katalóguslapokat használ:

cím szerinti
tárgy szerinti
sorozati
egyéb

Mit keresett, amikor ezt a lapot használta:

meghatározott címet
meghatározott szerzőt
valamely tárgyra vonatkozó anyagot
bibliográfiai adatot
egyebet

A katalóguslap melyik adata alapján választotta ki a megfelelő könyvet:

jelzet
szerző
évszám
bibliográfiai adat
kiadó
fordító
lapszám
egyéb

Van-e olyan információra szüksége a könyvről, amit a katalóguslap nem tartalmaz Tanították-e valaha a katalógus használatára.

A Mary Reed, vagy a Public Library katalógusának használatát találják-e egyszerűbbnek.

Spalding vizsgálatában kétféle módszert alkalmaztak különböző kísérleti személyekkel: a) Analizálták a Library of Congress általános olvasóterme látogatóinak 35 óra leforgása alatt begyűjtött 2214 könyvkérését. (E csoportban a háziasszonyoktól az egyetemi hallgatóig minden olvasó-típus megtalálható; de mindenki komoly tanulmányokat folytatott, bármilyen volt is a témája.) A kérdőlapokon a könyvtárosok megjelölték azokat a szavakat, amelyek alatt az olvasók a köny-

vet megtalálták, és megvizsgálták, hogy mennyiben egyeznek meg a nyomtatott katalógus címszávaival. Az eredményeket 40 különféle szempont szerint dolgozták fel. b) Interjút folytattak magas végzettségű egyetemi oktatókkal, tudományos társaságok tagjaival. 150 kutatót kértek meg, hogy jegyezze fel milyen katalóguslapokat használ, egyben értékelve az egyes típusok jelentőségét is. Bár a kutatók szívesen működtek közre, sokan félreértették a feladatokat és így végül mindössze 16 személy feljegyzését tudták felhasználni 609 címről és 103-nak az értékelését a katalógusról általában. Csupán az első módszerrel sikerült tehát általánosítható következtetéseket leszűrni, bár ezek az eredmények sem teljesen objektívek; nem bizonyos, hogy az olvasó éppen azokat az adatokat jegyezte fel a kérőlapra, amelyek alatt a munkát először megtalálta.

Kenney vizsgálata ugyancsak érdekes tapasztalatokat nyújt. Ő is kétféle módszert használt: a) A könyvtárosok megfigyelték az olvasókat és 6 héten keresztül formanyomtatványokon jegyezték fel, hogy milyen szempont szerint keresnek a katalógusban (szerző, társszerző, cím, szak); b) 75 olvasónak kérdőívet osztottak szét az alábbi típusú kérdésekkel: hogyan használja a katalógust, milyen katalógust szeretne, hogyan használja a dokumentációkat stb. Megmutatkozott, hogy az első módszerrel összegyűjtött, tényleges esetekből leszűrt eredmények erősen eltérnek a kérdőívek szubjektív válaszainak kiértékeléseitől.

EREDMÉNYEK

a) Szerző szerinti téma és címkeresés.

Az összes vizsgálat kivétel nélkül megegyezett abban, hogy a főiskolát végzettek elsősorban egy meghatározott szerző valamelyik (vagy néhány, illetve összes) művét keresik, és nem cím, vagy tárgy szerint kutatnak. Tehát a téma-keresés azoknál gyakoribb, akik az irodalmat nem ismerik. A kutató a szakkatalógust saját szakterületére vonatkozólag alig használja, ismereteit referáló folyóiratokkal, indexekkel, bibliográfiák segítségével gyarapítja. A szakkatalógusból csak akkor tájékozódik, amikor szakterületén kívül eső irodalomra van szüksége. Ugyanazon olvasó vagy egy meghatározott munkát, vagy egy témára vonatkozó irodalmat keres; igen ritkán fordul elő, hogy egyidejűleg használják a leíró és a szakkatalógust. Azok a hallgatók, akiket előzetesen kioktattak a katalógus használatáról, gyakrabban keresnek a szakkatalógusban.

Néhány tanulmány számszerű adatokat is közölt: az eltérések főként abból származtak, hogy más olvasótípusokkal végezték a vizsgálatokat.

Spalding szerint a Library of Congress olvasói 25-50 százalékban használták a szakkatalógust. Ebből a kutatók használata 25-33 százalékos volt.

Piggott arra az eredményre jutott, hogy 1133 esetből 754-en a leíró ka-

talógusban, 379-en a szakkatalógusban kerestek. Egyetemi, közművelődési és szakkönyvtárak látogatóival végezte a vizsgálatot.

Jackson kísérleti személyeinek kétharmada diák volt, 48 százalékban meghatározott munkát 52 százalékban egy t. mára vonatkozó irodalmat kértek. A szerző szerinti keresés a közművelődési könyvtárakban volt gyakoribb, ahol a hallgatók kedvenc szerzőik még nem olvasott műveit keresték. Az egyetemet végzettek és a könyvtárosok is főleg meghatározott munkát kértek.

Miller egyetemi könyvtárakban végzett felmérése alapján megállapította, hogy az olvasók 52 százaléka meghatározott tételt keresett.

Kenney, mint ezt már említettük, kétféle módszert alkalmazott az International Labour Office olvasói körében. A tapasztalati adatok azt mutatták, hogy a látogatóknak csak 13 százaléka használta a szakkatalógust. Az olvasók szubjektív véleményét összegezve azonban kitűnt, hogy 80 százalékuk igen lényegesnek tartja ezt a katalógus-fajtát.

Kerr kísérleti személyei tanárok voltak. 57 vizsgált eset közül 56 meghatározott munkát keresett. (Kerr kérdésfeltevése meglehetősen szubjektív volt: a válaszokat befolyásolta.)

Brown egyetemi, valamint Irwin közművelődési könyvtárban végzett felméréseben a megkérdezettek fele a leíró, fele a szakkatalógust használta.

Penalosa részletes adatokat közölt arról, hogy milyen célból használták az egyetemi hallgatók a Mary Reed könyvtár osztott és a közművelődési könyvtár szótár katalógusát.

	Reed Libr.	Public Libr.
cimkeresés	32 %	54 %
szerző szerinti keresés	10 %	14 %
egy tárgyra vonatkozó		
irodalom	56 %	32 %
egyéb	2 %	-

Felmerül azonban a kérdés, hogy a Reed-ben azért használták-e többet a szakkatalógust, mert gyakoribb volt a téma szerinti érdeklődés, vagy csupán azért emelkedett a tárgykeresések száma, mert a könyvtár külön szakkatalógussal rendelkezett. Ez utóbbi az ellen szól, hogy a Mary Reed-ben cím szerinti katalógus is van, mégis a cím-keresések aránya a közművelődési könyvtár szótár katalógusában volt magasabb. Penalosa ebből arra a következtetésre jutott, hogy a szótár katalógus bonyolultsága megnehezíti a tárgy szerinti keresést.

Stevens tanulmányában összefoglalta a különböző vizsgálatok során elhangzott véleményeket a szótár és az osztott katalógus használatáról, pontosabban arról, hogy melyik a jobb forma. Megállapította, hogy a szótár katalógus eredeti célja a katalógus-használat könnyítése volt: az olvasó mindent megtalál benne egy helyen, nem kell a szakokat ismernie, csupán a betűrendet. Bár a felmérések nem jutottak egységes eredményre, Stevens úgy véli, hogy a szótár katalógus nem érte el eredeti célját: tulságosan bonyolulttá vált. A kisebb, valamint a közművelődési könyvtárak számára hasznos lehet, de a nagy tudományos könyvtárakban az alosztások szinte kezelhetetlenné teszik. Az osztott katalógus hátrányaira is rámutatott: előállítás drágább, bizonyos ismétlődések elkerülhetetlenek benne.

b) A különféle katalóguslapok használata

Központi kérdés volt a tanulmányokban annak vizsgálata, hogy az olvasó milyen címfelvételi lapokon keresztül közelíti meg a katalógust. Megpróbálták felmérni az egyes melléklapok hasznosságát, a szaccédulák és az utalók jelentőségét. E problémát Jackson, Tate, Penalosa és Spalding tanulmányain keresztül mutatjuk be.

Jackson vizsgálatában a sikerrel járó tételkereséskor az olvasók 72 százaléka szerzői vagy címrendszős főfelvételt használt; csak 17 százalék kereste a könyvet címrendszős melléklap és 11 százalék tárgy szerint. A téma-keresők 89 százaléka tárgyi rendsző, 7 százalék címrendsző, 4 százalék szerző alatt keresett. A tétel-keresésekhez lényeges volt a címrendszős és a szerkesztői melléklap, ritkán használtak azonban társszerzői melléklapot. Ezek számát csökkenteni lehet anélkül, hogy a katalógus használhatósága csökkenne - véli Jackson. Nem találja olyan fontosnak a címrendszős melléklapokat, mint Tate. Szerinte ritkán keresnek olyan művet cím szerint, amelyik szerző alatt is megtalálható. Lényegesnek tartja a tárgy szerinti katalógus utalókkal való ellátását. Az olvasó általában csak egy tárgyszót néz meg, ha egy bizonyos témakörben keres. Ezért, hogy a neki legmegfelelőbb munkát meg tudja találni, keresztutalókat kell alkalmazni.

Penalosa ezeket az adatokat is táblázatban ábrázolta, külön kezelve a két vizsgált könyvtárban szerzett tapasztalatait:

Milyen cédulákon közelítik meg
a katalógust

M. Reed. L.

Public L.

szerzői főfelvétel	37 %	49 %
cimrendező	10 %	18 %
tárgyi rendező	49 %	31 %
sorozati főfelvétel	2 %	-
kiadói melléklap	1 %	1 %
illusztrátori melléklap	-	1 %
egyéb	1 %	-

Látjuk tehát, hogy a cimrendezővek jelentőségét ő is Jacksonhoz hasonlóan értékelte.

Tate, mint erre már utaltunk, igen fontosnak tartja a cimrendezővek melléklapokat; úgy véli, hogy a tárgyi rendező nem helyettesítheti őket. Ő -szemben Jacksonnal - szükségesnek találja a társszerzős melléklapokat is, továbbá kiemeli a sorozati lapok jelentőségét.

Spalding foglalkozott legrészletesebben a katalóguslapok vizsgálatával. Megállapította, hogy az általános olvasóterem használóinak majdnem a fele, a kutatóknak kétharmada főfelvételek segítségével találta meg a keresett művet. Tehát, ha csak főlapok volnának, az olvasóknak minimum egyharmada nem találná meg a könyvet. Azokat a munkákat, amelyeket területi testületi szerzős rendező (government heading) alatt katalogizáltak, lényegesen ritkábban találták meg a főfelvételnél, mint a többieket, ami arra utal, hogy a "government heading"-ekkel nehézségek vannak. De még az e fajta kiadványokat is a főlapnál találta meg az olvasók egynegyede.

A tárgyi rendezővek lapok az általános olvasóterem használói számára majdnem olyan lényegesek voltak, mint a főfelvételek; a könyvek 90 százalékát e két katalóguslap segítségével találták meg. A kutatók 25-33 százalékban használták a tárgyi rendezővek lapokat.

Cimrendezővek melléklap volt az általános olvasóterem kéréseinek 9 százaléka; a kutatók egyharmaddal többször használták őket. Spalding úgy vélte, hogy a cimrendezővek melléklapok használatának gyakorisága nem csupán a cím szerinti keresések mértékétől függ. Részletesen analizálta ezért az idevonatkozó kéréslapokat. Megmutatkozott, hogy az összes ilyen lap kétharmada olyan olvasóktól származott, akik szak szerint akartak tájékozódni és keresésük során véletlenül bukkantak cím szerinti melléklapokra. E melléklapok olyan munkák cím-

szavai voltak, amely szavak nem szerepeltek a könyvtár szakkatalógusában. Tehát körülbelül minden 10 olvasó címrendszavas melléklapokba ütközött, néha eredményesen, de néha anélkül, hogy a neki legjobban megfelelő könyvet megtalálta volna. Ez azt mutatja, hogy a címrendszavas melléklapok helyett a szak szerinti referenzet kell jobban kiépíteni - következtette szerzőnk.

A többi melléklap használata (személyi, társulati, sorozati) csekély jelentőségűnek mutatkozott az általános olvasóteremben. Ezeknek a lapoknak a segítségével kikért könyvek aránya csupán 2,3 százalék volt. De valamely katalóguslap tényleges hasznosságát nem az mutatja meg, hogy hányszor használták az összes katalóguslaphoz viszonyítva, hanem, hogy az olvasók hány százaléka használta eredményesen. Eszerint:

szerkesztői melléklap	4 %
fordítói melléklap	1 %
társszerző, társszerkesztői melléklap	2 %
másodrendű nevek (general secondaries):	
szerzői felvételnél	3 %
testületinél	6 %
területi testületi szerzős melléklap	3 %
testületi utaló	4 %
sorozati utaló	4 %
címrendszavas könyvek analitikus felvételei	21 %

A kutatók általában többet használták a melléklapokat. Pontos kimutatással nem rendelkeznek erre vonatkozóan, de az összefüggések megállapíthatók: szerkesztői melléklapok 4-5-ször, fordítói 3-6-szor és sorozati 2-3-szor gyakrabban használtak, mint az általános olvasóban. A társszerzői, társszerkesztői, a másodrendű nevek és az analitikus felvételek melléklapjait viszont ritkábban használták. Spalding mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy a szerkesztői, fordítói, sorozati melléklapok megszüntetése hátrányt jelentene a katalógus használóinak, bár megmutatkozott, hogy az olvasók az eseteknek mintegy felében egyéb katalóguslapok segítségével is megtalálnák a kívánt könyvet. Ennek ellenére a legfeljebb azoknak a műveknek a katalógizálásánál szabad kevesebb melléklapot készíteni, amelyeknek sem az oktatásban, sem a tudományos kutatásban nincs jelentőségük - szögezte le Spalding.

c) A katalóguslapon szereplő adatok fontossága

Penalosa tanulmányában a hallgatók a katalóguslapokon szereplő adatokat az alábbi megosztásban használták: 74 százalék cím, 23,5 százalék szerzői, 22 százalék évszám, 5 százalék lapszám, 2 százalék illusztrátor, 3,5 százalék bibliográfiai jegyzet, 3 százalék tartalmi jegyzet, 1 százalék sorozat. Bár csupán 3 százalék használt tartalmi jegyzetet, arra a kérdésre, hogy hiányolják-e az

annotációt, a megkérdezettek 13 százaléka igennel felelt. (Ezt a hiányt némiképpen kiküszöböli, hogy a Library of Congress katalóguslapjai felsorolják az egyes címleírásokhoz tartozó különféle katalóguscédulákat /tracing/ is.) Penolosa továbbá arra is utalt, hogy a sorozat és az évszám megjelölése a magasabb végzettségűek számára a lényegesebb.

Jackson véleménye szerint a bibliográfiai adatok érdektelenek.

Ackers vizsgálatában a megkérdezettek a szerzőre és a könyv tartalmára vonatkozó megjegyzések közlését, valamint a rövidítések feloldását kérték.

Miller kísérleti személyei közül a szerző által felsorolt adatokból a megkérdezettek 89 százaléka igen lényegesnek tartotta a cím, 53 százaléka a fordító, 31 százaléka a kiadási év és 31 százaléka a tartalomra vonatkozó megjegyzések közlését.

d) Információs források

Jackson megállapításai alapján a tételkeresések információs forrásainak 9 százaléka 4 kategóriába sorolható:

Szóbeli források (elsősorban előadásokon hangzottak el; az összes megkérdezett - a tanszemélyzet, értelmiségiek és üzletemberek kivételével - erre hivatkozott legtöbbit) 29 százalék.

Ismerte a könyvet (ez alatt az olyan típusú válaszokat értette mint: emlékeztem rá, barátomnál láttam, már használtam máskor is stb.) 28 százalék.

Valamely tanfolyam kötelező olvasmány jegyzékén szerepelt (hallgatók és tanítók körében gyakori) 18 százalék.

Lábjegyzet (tanszemélyzet és értelmiségiek hivatkoztak rá) 15 százalék. A maradék 10 százalék információs forrásai: hirdetések, bibliográfiák, referáló folyóiratok, könyvtárak és folyóiratok könyvjegyzékei. A hirdetésekre a munkások és háziasszonyok, a folyóiratok könyvjegyzékeire ugyancsak ők, valamint az üzletemberek hivatkoztak legtöbbit. A könyvtárosok információs forrásai elsősorban a könyvjegyzékek voltak.

e) Válogatás szempontjai témakeresésnél

Jackson szerint a következő szempontok határozzák meg, hogy az olvasók a keresett tárgyra vonatkozó irodalomból hogyan választják ki a számukra legjobban megfelelőt: cím: 37 százalék, kiadási év: 20 százalék, angol nyelvű munka: 15 százalék, egyéb nyelvi kötöttség: 1 százalék, ismert szerző műve: 8 százalék, a könyvnek a betürendben elfoglalt helye: 5 százalék, bibliográfiát sorol fel: 4 százalék, illusztrációt tartalmaz: 4 százalék, a címleíráshoz tartozó különféle katalóguscédulák megjelölése: 2 százalék, egyéb: 4 százalék. Ez

felveti a kérdést - vélte Jackson - hogy nem volna-e célszerű ugyanazon témára vonatkozó munkákat a címek betűrendes helyzete helyett kronológikus sorrendben beosztani. Az egyes szakokon belüli vizsgálatok azonban azt mutatták, hogy mindenütt a cím a döntő szempont és a kiadási év csupán másodlagos. Történelemnél az év egyáltalán nem játszott szerepet. Az életrajzi munkák között volt a válogatás a legegyszerűbb.

Spalding arra mutatott rá, hogy a megkérdezettek 40 százaléka 20 évvel ezelőtti, vagy még régebbi könyvet keres.

f) Könyvtárosok segítségének igénybevétele

Jackson tanulmánya foglalkozott ezzel a témával is a legátfogóbban. A könyvtárosok igénybevétele felmérései alapján 30 százalékos volt, ugyanakkor a katalógust az olvasóknak csak 16 százaléka használta először. A nagyobb katalógussal rendelkező helyeken többször vették igénybe a segítséget.

Meghatározott tétel-keresés során azok, akik megtalálták a munkát, alig kértek segítséget, míg azoknak, akik olyan könyvet kerestek, ami nem volt meg a könyvtárban, egyharmada fordult segítségért; legtöbbször azok vették igénybe a könyvtáros segítségét, akik "rosszul kerestek", azaz nem találták meg a könyvet, amelyik pedig meg volt a könyvtár állományában.

Tárgy-keresésnél mutatkozott, hogy a tárgy ismerete nem döntő szempont; a siker és a katalógusismeret azonban igen. Azoknak, akik nem ismerték ugyan a katalógust, de megtalálták a keresett tárgyat, fele kért előzetes utmutatást; azoknak, akik nem ismerték és nem találták, négyötöde kért segítséget. Azoknak, akik ismerték a katalógust, de nem találták meg a tárgyat, 25 százaléka vette igénybe a könyvtárost. A meghatározott tétel- és a témakeresés fele fele arányban oszlott meg a vizsgálat során; azonban a témakeresők, ha nem találtak irodalmat, gyakrabban kértek segítséget, mint azok a tételkeresők, akik nem találtak meg a keresett munkát.

Mindezekből Jackson azt a következtetést vonta le, hogy az olvasó nehezebben igazodik el a nagyobb katalógusban, mint a kisebbben és a szakkatalógusban, mint a leiróban. Gyakrabban kér segítséget, ha nincs megelégedve avval, amit talál, mint amikor nem talál semmit.

g) Hibaforrások

A katalógus-használati vizsgálatok egyik legfontosabb eredménye tulajdonképpen annak megállapítása lenne, hogy miért nem találja meg az olvasó a keresett munkát a katalógusban. Mégis, egy-két jelentéktelenebb következtetéstől eltekintve, konkrét eredményeket csak igen kevés tanulmány hozott. Mielőtt rátér-

nénk Jackson - e téren legátfogóbb - cikkére, ismertetünk néhány részeredményt.

Nádvornik tanulmányának legfőbb hiányossága a vizsgált esetek kis száma. Mindössze 74 teljesítetlen kérést analizált. Ezekből 3 nem volt a könyvtár állományában, 31-et a katalógus hibája következtében nem kapott meg az olvasó, 40-et pedig azért nem, mert rosszul keresett. A katalógus hibái: 2 felvétel rossz helyre volt beosztva, 1-nek hibás tárgyszava volt, és 28 cédula nem szerepelt az olvasói, csak a szolgálati katalógusban. Az eredménytelen keresés okai: pontatlan, illetve helytelen adatok 15 esetben, nem ismerte a betűrendet 13 olvasó, nem ismerte a katalógust 12. Ez utóbbi alá olyan eseteket sorolt, mint: összekeveri a leíró és szakkatalógust, a könyv- és folyóiratkatalógust, nem tud eligazodni a szakkatalógusban.

Penalosa ugyancsak jelentős hibaforrásnak tartja a katalógus-ismeret hiányát. Kísérleti személyeinek 20 százaléka nem volt tisztában a különféle katalógus fajtákkal, a címszavakat a tárgyi katalógusban kereste.

Spalding hívta fel a figyelmet, hogy a területi testületi szerzős munkákat igen nehéz megtalálni.

Tate is úgy véli, hogy a könyvek megtalálásánál a legnagyobb problémát a testületi szerzős kiadványok, különösen a területi testületi szerzők, valamint a jogi kiadványok okozzák. A jogi könyvekben szereplő idézetek helytelen formája még nehezebbé teszi ezeknek a műveknek az azonosítását.

Jackson felmérésében az olvasók 83 százalékban megtalálták a keresett munkát és 87 százalékban találtak a témájukra vonatkozó irodalmat. A siker mértéke egyenes arányban állt az olvasó gyakorlatával a katalógus használatát illetőleg és fordított arányban a katalógus nagyságával, bár ezek a szempontok nem bizonyultak döntő jelentőségűnek. Az olvasóknak csupán 5 százaléka nem ismerte a szerzői, címszerinti és szakkécsdulák közti különbséget (egyharmaduk új olvasó volt.) Foglalkozásuk szerint fenti 5 százalék között nem volt lényeges különbség. A legfőbb hibaforrásnak Jackson a meghatározott tétel-keresésnél a pontatlan vagy hibás információt, a tárgy-keresésnél a nem megfelelő tárgyszó alatti besorolást, illetve az utaló hiányát látja.

A hibás bibliográfiai adatok egy része abból eredt, hogy a főiskolákon nem elég pontosan adták meg a kötelező irodalmat, a szóban közölt adatokat pedig gyakran félreértették a hallgatók. Az esetek 13 százalékában hibásak voltak az olvasóadatai a szerzőről, illetve a mű címéről. Pontatlan információkkal az egyetemi könyvtárakban találtak leggyakrabban. Jackson ezt avval magyarázta, hogy a tanultabb olvasó inkább bizik az emlékezetében.

Problémát okozott - főként a nagyobb könyvtárakban - a beosztás is.

Különösen sok volt a téves keresés olyan neveknél, ahol a név mint címrendező megelőzte a szerzői rendszót; a termékeny szerzőknél nem tudták szétválasztani a szerzőtől való munkákat a róla szóló irodalomtól; nem értették a számok feloldását, egyes rövidítések használatát sem. (pl. Mc).

Az eredménytelen témakeresések 13 százaléka abból adódott, hogy a keresett tárgyszó nem volt meg a katalógusban és utaló sem készült róla. 3 százaléknál volt utaló, de nem találták meg. Miután – Jackson szerint – az olvasó általában nem ismeri azt a tárgyi vagy címszót, ami alatt a kívánt téma található (az sem ad támpontot, ha jól ismeri a szakterületet) és csak egy tárgyszót néz meg, ha egy bizonyos témakörben keres, sok utalót kell készíteni annak veszélye mellett is, hogy ez erősen duzzasztja a katalógust. A témakeresők 8 százaléka rossz helyen keresett, 6 százaléka különféle jelentéktelen okokból nem talált irodalmat.

A témakeresők főleg a társadalomtudományok, földrajz, életrajz, történelem szakokat használták. A legkevesebb hibaforrás a természet- és műszaki tudományok és az életrajzok területén adódott; a legtöbb a neveléstudomány és az irodalom szakokban. Tehát az elvont fogalmak területén a témakatalógus nem olyan jól használható, mint a speciális fizikai fogalmaknál – véli Jackson. A témakeresésnél a beosztás okozta problémák száma csekély volt: 3,6 százalék; nem egész egynegyede hibás beosztásból eredt (főként összetett szavaknál).

Megmutatkozott, hogy az eredményes keresést az olvasó célja is befolyásolja. Aki vizsgára készült, vagy kutatott, annak számára fontosabb volt, hogy az anyagot megtalálja. Intenzívebben nézte át a katalógust, mint az, aki csupán szórakozni akart. A keresőknek csak 1 százaléka hagyta abba a "ld"-ok követését, kiegészítő tárgyszavakat viszont kevesebb mint 20 százalék használt.

Összefoglalóul Jackson arra az álláspontra jutott, hogy a hibás tétel-keresések az olvasó magatartásából adódnak, téma-keresésnél viszont a katalógus hibája, ha az olvasó nem találja meg az irodalmat.

Noha a tanulmányok legtöbbször csupán egyedi következtetésekhez jutott, segítségükkel pontosabb képet kaptunk arról, hogy az olvasók milyen módszerrel használják általában a könyvtári katalógusokat, melyek azok a területek, ahol a katalógusok revízióra szorulnak és milyen további, specializált vizsgálatokra van szükség.

- ACKERS, S. G.: To what extent do the students of the Liberal Arts Colleges use the bibliographic items given on the catalog cards. = *Library Quarterly*. 1931. 394-408. p.
- BROWN, E. K.: The use of the catalog in a university library. /Diss. Univ. Chicago./ 19
- BROWN, M.: The graduate student's use of the subject catalog. = *College and Research Libraries*. 1949. 3. No. 203-208., 217. p.
- DOMANOVSKY Á.: Reflections on E. L. Tate's test of the Draft Code. = *The Library Quarterly*. 1965. 1. No. 21-27. p.
- HAYGOOD, W. C.: Who use the public library. /Chicago, 1938, Univ. of Chicago Press./ 65p.
- HENKLE, H. H.: The classified catalog as an aid to research. = The role of classification in the modern American library. /Illinois, 1959, Univ. of Illinois./ 42-52. p.
- IRWIN, R. R.: The use of the card catalog in the public library. /Diss. Univ. Chicago./ 1949.
- JACKSON, S. L.: Catalog use study: director's report, Ed. by V. Mostecky. Chicago, 1958. Amer. Libr. Assoc. VII, 86 p.
- KENNEY, L.: The implications of the needs of users for the design of a catalogue: a survey at the International Labour Office. = *Journal of Documentation*. 1966. 195-202. p.
- KERR, W.: The professor looks at the card catalog. = *College and Research Libraries*, 1943. 2. No. 134-141. p.
- MILLER, R. A.: On the use of the card catalog. = *The Library Quarterly*. 1942. 3. No. 629-637. p.
- MISHOFF, W. O.: The catalog from a reader's view point. = *Library Journal*. 1932. 1035-1038. p.
- NÁDVORNIK, M.: Proč čtenář menášel knihu. = *Knihovník*. 1964. 1. No. 18-19. p.
- PENALOSA, F.: An investigation of the manner in which students of the University of Denver use the card catalog. /Diss. univ. of Denver, School of Librarianship./ 1949.
- PIGGOTT, M.: Cataloguing principles and practices: an inquiry. Ed. with an introd. by - -. London, 1954. The Libr. Assoc. 1-13., 145-152. p.
- SPALDING, C. S.: The use of catalog entries at the Library of Congress. = *Journal of Cataloging and Classification*. 1950. 4. No. 95-100. p.
- STEVENS, R. E.: A summary of the literature on the use made by the research worker of the university library catalog. Urbana, Illinois, 1950, Univ. of Illinois Libr. 11 p. /Univ. of Illinois Library School. Occasional papers, 13. No./
- TATE, E. L.: Main entries and citations: one test of the revised cataloging code. = *The Library Quarterly*. 1963. 2. No. 172-191. p.
- - : Response to the Reflections [of Á. Domanovszky]. = *The Library Quarterly*. 1965. 1. No. 27-30. p.
- WAGMAN, F. H.: - SEELY, M. L.: What the school librarian wants from the author and title catalog. = *Journal of cataloging and classification*. 1955. 4. No. 188. p.